

УДК 377

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/42-3-21>

Ірина ПЕНЗА,

orcid.org/0000-0002-8984-188X

старший викладач кафедри англійської мови в судноводінні

Херсонської державної морської академії

(Херсон, Україна) ireneverbiy88@gmail.com

ФОРМИ, МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ МОРСЬКОЇ ОСВІТИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Статтю присвячено висвітленню форм, методів та засобів навчання іноземної мови в закладах морської освіти у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. З'ясовано, що у 50-ті рр. ХХ ст. головними характеристиками освіти були: доступність для всіх верств населення, політехнізація, зв'язок із політикою панівної партії, спрямованість на формування людини з глибоким соціалістичним переконанням. Основними формами навчання мов у 50-ті – на початку 70-х років ХХ ст. були уроки, практичні заняття, консультації, самостійна робота тощо. Засобами навчання були підручники, посібники, словники, методичні розробки викладачів, плакати, малюнки. Проте з 70-х років ХХ ст. зросло задіяння технічних засобів навчання в процес підготовки моряків. Викладачі іноземної мови враховували вимоги нормативних документів, що впливали на освітній процес, широко обговорювали їх на засіданнях циклових та предметних комісій, конференціях, зональних семінарах тощо. Зазначено, що педагоги імплементавали власні методики, а також використовували методи програмованого навчання, «питання-відповідь», контрольне опитування фронтально та за допомогою карток, когнітивно-комунікативний метод, ділові ігри, моделювання промислових ситуацій тощо. Робилися спроби запровадити проблемне навчання. Установлено, що зі здобуттям Україною незалежності розпочинається гуманітаризація освіти, зростає частка гуманітарних дисциплін, оновлюється їх зміст, відбувається пошук новітніх ефективних форм, методів і засобів навчання. Зроблено висновки, що форми, методи та засоби навчання іноземної мови в закладах морської освіти у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. зазнавали трансформацій, пов'язаних із нормативно-правовими документами, а викладачі перебували в постійному пошуку шляхів їх удосконалення відповідно до потреб держави в компетентних морських фахівцях.

Ключові слова: *форми, методи, засоби, іноземна мова, заклади морської освіти.*

Iryna PENZA,

orcid.org/0000-0002-8984-188X

Senior Lecturer of English Language at the Department for Deck Officers

Kherson State Maritime Academy

(Kherson, Ukraine) ireneverbiy88@gmail.com

FORMS, METHODS AND MEANS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN MARITIME EDUCATIONAL INSTITUTIONS (SECOND HALF OF THE XXTH – THE BEGINNING OF THE XXIST CENTURY)

The article is devoted to forms, methods and means of teaching a foreign language in maritime educational institutions in the second half of XXth – the beginning of the XXIst century. It was found that in the 50's the main characteristics of education were accessibility for all segments of the population, polytechnics, connection with the policy of the ruling party, the focus on forming a person with a deep socialist conviction. The main forms of language learning in the 50's – early 70's were lessons, practical classes, consultations, self-study and others. Textbooks, manuals, dictionaries, methodical guidelines of teachers, posters, drawings were mostly used as teaching aids. However, since the 70s of the XXth century, the use of technical means of training in the process of sailors teaching has increased. Foreign language teachers took into account the requirements of normative documents that influenced the educational process, widely discussed them at meetings of cycle and subject commissions, conferences, zonal seminars, etc. It is noted that teachers implemented their own methods, as well as used the methods of programmed learning, "question-answer", frontal control survey and with the help of cards, cognitive-communicative method, business games, modeling of industrial situations and more. Attempts to introduce problem-based learning were made. It is established that with the independence of Ukraine the humanization of education begins, the share of humanities disciplines grows, their content is updated, the search for the latest effective forms, methods and means of teaching is carried out. It is concluded that the forms, methods and means of teaching a foreign language in maritime education institutions in the second half of XX – early XXI century have undergone transformations related to legal documents, and teachers were constantly looking for ways to improve them according to state needs in competent marine specialists.

Key words: *forms, methods, means, foreign language, maritime educational institutions.*

Постановка проблеми. Іноземна мова завжди була запорукою успіху майбутніх спеціалістів, особливо моряків. В умовах роботи у багатонаціональних екіпажах мова не тільки є необхідним засобом професійного спілкування, а й допомагає порозумітися й у побуті, осягнути культуру, традиції, звички колег та налагодити успішну співпрацю. Англійська мова є важливим компонентом професійної компетентності морських фахівців, передбаченої міжнародними документами. Викладачі іноземної мови враховували вимоги нормативних документів, що впливали на освітній процес, широко обговорювали їх на засіданнях циклових та предметних комісій, конференціях, зональних семінарах тощо. Педагоги імплементавали власні методики, а також використовували методи програмового навчання.

Робилися спроби запровадити проблемне навчання та управління пізнавальною діяльністю тих, хто навчається

Аналіз досліджень. Сучасні дослідники все частіше звертають увагу на питання підготовки спеціалістів морської галузі (М. Бабишена, Л. Герганов, Н. Глебова, С. Глікман, О. Кохановська, В. Кузьменко, Л. Ліпшиць, О. Попова, Н. Слюсаренко, І. Сокол, О. Фролова та ін.) Дотичними до окресленої проблематики є праці А. Ляшкевич, І. Рябухи, А. Солодовник, О. Тимофеевої, О. Чорного та ін., які висвітлюють історико-педагогічні аспекти. Особливостям вивчення іноземної мови у закладах морської освіти присвячено роботи С. Барсуку, В. Золотовської, С. Козак, Ю. Котової, В. Кудрявцевої, О. Літикової, В. Смелікової та ін. Проте малодослідженими залишаються історико-педагогічні аспекти розвитку форм, методів та засобів навчання іноземної мови в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Мета статті – висвітлити форми, методи та засоби навчання іноземної мови у закладах морської освіти у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. У другій половині ХХ ст. в Україні – одній із братських республік СРСР – освіта виконує ідеологічну функцію. Однак у процесі підготовки майбутніх фахівців робляться спроби поєднати навчання із життям. У 50-ті роки на землях, не так давно визволених від фашистських загарбників, розпочато роботу з відновлення зруйнованого господарства. Значна увага приділялась діяльності морського транспорту та перспективам подальшого розвитку флоту. Основними характеристиками освіти цього періоду стали доступність для всіх верств населення, політехнізація, зв'язок із політикою панів-

ної партії, спрямованість на формування людини з глибоким соціалістичним переконанням.

Відповідно до положення «Про вищі морські, вищі морехідні, морехідні та арктичні училища закритого типу Міністерства морського флоту» (1956 р.) головним завданням закладів морської освіти була підготовка відданих своєму народу, радянській батьківщині, радянському правлінню, КПРС висококваліфікованих вольових кадрів морського флоту, які би володіли сучасною технікою судноводіння, управління портовими механізмами, які досконало знають морську практику та здатні повністю освоїти нові досягнення науки та техніки (Положение, 1956: 4).

Викладачі іноземних мов закладів морської освіти об'єднувались у предметні та циклові комісії. Упродовж другої половини ХХ століття вони називались по-різному: «циклова методична комісія англійської мови», «циклова методична комісія англійської та німецької мов» тощо. Поширеними формами методичної роботи серед викладачів усіх дисциплін були: педагогічна рада, методичні семінари, наради, конференції, педагогічні читання, робота предметних і циклових комісій.

Після ухвалення Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в УРСР» (1959 р.) відбулась перебудова викладання іноземних мов. Зросла роль практичних занять, співбесід викладачів зі студентами, консультацій. Так, основними формами навчання мов у 50-ті – на початку 70-х років ХХ ст. були уроки, практичні заняття, консультації, самостійна робота тощо. Позитивний вплив на вивчення іноземної мови мала постанова Ради Міністрів УРСР № 980 «Про покращення вивчення іноземних мов в Українській РСР» від 11 липня 1961 року, прийнята невдовзі після постанови ЦК КПРС від 27 травня 1961 року «Про покращення вивчення іноземних мов». Із метою усунення недоліків у викладанні зазначених дисциплін рекомендувався поділ групи кількістю більше 25 осіб на підгрупи, вдосконалення програм та підручників, збільшення обсягу годин на вивчення іноземної мови (не менше 240 год.) у закладах вищої освіти, організація факультативного вивчення мови та курсів для охочих, використання фільмів іноземною мовою в процесі навчання (Постановление Совета министров СССР, 1961).

Викладачі іноземної мови враховували вимоги нормативних документів, що впливали на освітній процес, широко обговорювали їх на засіданнях циклових та предметних комісій, конференціях, зональних семінарах тощо (Переписка, інформації в ЦК КП України, 1976: 84–86).

Педагоги імплементували власні методики, а також використовували методи програмованого навчання, «питання-відповідь», контрольне опитування фронтально та за допомогою карток, когнітивно-комунікативний метод, ділові ігри, моделювання промислових ситуацій тощо (Протоколи, 1976–1977).

Робилися спроби запровадити проблемне навчання та управління пізнавальною діяльністю тих, хто навчається. Одна з основних функцій такого навчання полягала у розвитку творчості, що передбачало: формування навичок творчого засвоєння знань; виховання навичок творчого використання вмінь; самостійність у розв'язанні професійних проблем; накопичення досвіду практичної діяльності (Золотовська, 2019: 108–109).

Засобами навчання виступали підручники, посібники, словники, методичні розробки викладачів, плакати, малюнки. Проте з 70-х років ХХ століття зросло задіяння технічних засобів навчання в процес підготовки моряків. Набули широкого використання природно-мовні лінгвістичні процесори, спеціальні інструментальні експертні системи, як-от «АВС», «Адоніс», ЕРМ «Іскра 1256». Заняття з англійської мови все частіше проводились у лінгафонних кабінетах, що позитивно вплинуло на розвиток говоріння, адже ті, хто навчається, мали змогу прослуховувати матеріал та практикувати діалогічне мовлення.

Для вивчення іноземної мови викладачі циклової комісії дисципліни створювали серії програмованих вправ, наочні посібники у вигляді таблиць, схем, карт, електротренажер із читання англійських навігаційних карт. Усе це як експонати було представлено на виставках технічної творчості. Крім того, курсанти під керівництвом викладачів виготовляли навігаційні вогні, маяки, англійський алфавіт, малюнки предметів для першого курсу навчання, стенди (Отчет, 1976–1977: 26).

Зі здобуттям Україною незалежності розпочинається гуманітаризація освіти, зростає частка гуманітарних дисциплін, оновлюється їх зміст, відбувається пошук новітніх ефективних форм, методів і засобів навчання. Популярний у радянські часи граматико-перекладний метод замінюється комунікативною методикою, вдосконалюється представлений раніше метод моделювання промислових ситуацій. Усе активніше застосовуються імітаційні, рольові, ділові ігри, мозковий штурм, дебати, дискусії тощо.

Досить плідною формою навчання виявилось заняття з використанням кейс-технологій, що «інтегрує в собі декілька методів: кейс-метод (глибоке дослідження реальної ситуації з метою

її розв'язання); моделювання (проектування стратегії дій і практичної її реалізації); «мозковий штурм» (генерування ідей та пропозицій, що забезпечують усебічний огляд ситуації); дискусія (обмін думками щодо проблем і шляхів її вирішення); рольові ігри (представлення варіантів поведінки членів суднового екіпажу); метод проєктів (розв'язання конкретних проблем ситуації в умовах співпраці та міжособистісної комунікації з презентацією результатів)» (Смелікова, 2017: 8). Такі технології «застосовуються в різних формах навчальної діяльності (нових і традиційних), які можуть знайти своє місце в процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв, як-от лекції-конференції, проблемні лекції, семінарські заняття, практичні заняття, майстер-класи, круглі столи, групові тренінги, самостійна та індивідуальна робота, тренажерна практика, зустрічі з представниками різних національностей та капітанами» (там само).

Відбулось оновлення й засобів навчання, в останні роки застосовуються комп'ютери, проєктори, інтерактивні дошки, робляться спроби використання тренажера віртуальної реальності на заняттях з англійської. Це допомагає занурити майбутніх фахівців у професію та максимально наблизити умови класу до професійних, створивши ілюзію перебування на судні. Такий крок є важливим, адже заклади вищої морської освіти України, «виконуючи замовлення на фахівця морської галузі з високою професійною компетентністю, не повинні залишатися осторонь випереджального, прискореного, інноваційного розвитку освіти і науки. Новітні технології вимагають від молодих спеціалістів активності, відповідальності, самостійності, освіченості, пошуку, впевненості, вміння жити і працювати в міжкультурному середовищі, бути соціально зорієнтованим» (Ліпшиць, 2018: 95).

Висновки. Отже, форми, методи та засоби навчання іноземної мови у закладах морської освіти у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. зазнавали трансформацій, пов'язаних із нормативно-правовими документами, а викладачі перебували в постійному пошуку шляхів їх удосконалення відповідно до потреб держави у компетентних морських фахівцях. Основними формами організації навчання впродовж досліджуваного періоду були уроки, практичні заняття, консультації, самостійна робота. Методи навчання іноземної мови зазнають еволюції від граматико-перекладного до проблемного навчання, комунікативної методики, кейс-методу, що ефективно використовуються впродовж останніх десятиліть.

У 50–60-ті рр. ХХ ст. засоби навчання представлені здебільшого підручниками, із 70-х років зростає використання лінгафонних кабінетів та спеціальних програм, тому в умовах сучасності викладачі мають змогу застосовувати новітні тех-

нічні засоби навчання, як-от інтерактивна дошка, тренажер віртуальної реальності тощо. Перспективи подальших досліджень убачаємо у більш детальному аналізі сучасних методів навчання англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Золотовська В. С. Тенденції вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах морського профілю (70-ті роки ХХ – початок ХХІ століття) : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2019. 263 с.
2. Ліпшиць Л. В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Херсонський державний ун-т. Херсон, 2018. 253 с.
3. Об улучшении изучения иностранных языков: Постановление Совета министров СССР от 27 мая 1961 г. № 468. *Библиотека нормативно-правовых актов СССР*. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5690.htm (дата звернення 30.07.2021).
4. Отчет за 1976–1977 учебный год. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп.4. Спр. 313. 89 арк.
5. Переписка, информации в ЦК КП Украины, Минвузом СССР об идейно-теоретическом уровне преподавания общественных наук в вузах Украины. *ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України)*. Ф. 4621. Оп. 13. Спр. 3788. 86 арк.
6. Положение о высших морских, высших мореходных, мореходных и арктических училищах закрытого типа Министерства Морского флота. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп. 3. Спр. 36. 50 арк.
7. Протоколы заседаний педагогического совета. *Держархів Херсонської обл.* Ф. Р-472. Оп.4. Спр. 309. 160 арк.
8. Смелікова В. Б. Підготовка майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Херсонський державний ун-т. Херсон, 2017. 21 с.

REFERENCES

1. Zolotovska, V. S. (2019). Tendentsii vyvchennia inozemnykh mov u vyshchyykh navchalnykh zakladakh morskoho profilu (70-ti roky XX – pochatok XXI stolittia) [Foreign language learning trends in maritime higher education institutions (70's XX – beginning of XXI century)]. *Candidate's thesis*. Ternopil National Pedagogical University. Ternopil [in Ukrainian].
2. Lipshyts, L. V. (2018). Formuvannia sotsiokulturnoi kompetentnosti maibutnykh sudnovodiiv mizhnarodnykh reisiv u protsesi vyvchennia sotsialno-humanitarnykh dystsyplin [Formation of sociocultural competence of future navigators of international voyages in the process of studying social and humanitarian disciplines.]. *Candidate's thesis*. Kherson State University. Kherson [in Ukrainian].
3. Ob uluchshenii izucheniya inostrannykh yazykov: Postanovlenie Soveta ministrov SSSR ot 27 maya 1961 g. № 468 [On improving the study of foreign languages: Resolution of the Council of Ministers of the USSR of May 27, 1961 No. 468]. (1961, May 27) *Biiblioteka normativno-pravovykh aktov SSSR*. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5690.htm [in Russian].
4. Otchet za 1976–1977 uchebnyj god. Derzharkhiv Khersonskoi obl. F. R-472. Op.4. Spr. 313. 89 ark. [in Russian].
5. Perepiska, informacii v CK KP Ukrainy, Minvuzom SSSR ob idejno-teoreticheskom urovne prepodavaniya obshchestvennykh nauk v vuzah Ukrainy. TsDAVO Ukrainy (Tsentr. derzh. arkhiv vyshch. Orhaniv vlady ta upr. Ukrainy). F. 4621. Op. 13. Spr. 3788. 86 ark. [in Russian].
6. Polozhenie o vysshikh morskikh, vysshikh morekhodnykh, morekhodnykh i arkticheskikh uchilishchah zakrytogo tipa Ministerstva Morskogo flota. Derzharkhiv Khersonskoi obl. F. R-472. Op. 3. Spr. 36. 50 ark. [in Russian].
7. Protokoly zasedanij pedagogicheskogo soveta. Derzharkhiv Khersonskoi obl. F. R-472. Op. 4. Spr. 309. 160 ark. [in Russian].
8. Smelikova V. B. (2017). Pidhotovka maibutnykh sudnovodiiv do profesiino-orientovanoho spilkuvannia zasobamy keis-tehnolohii [Preparation of future navigators for professionally-oriented communication by means of case technologies]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kherson State University. Kherson [in Ukrainian].